

УДК 336.02: 339.9.012.24

І. С. Луценко,
викладач кафедри фінансів,
Одеський державний економічний університет

СУЧАСНЕ ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

"Немає нічого практичніше гарної теорії"
Роберт Кирхгоф [1]

У даній статті досліджується сучасна наукова думка про сутність податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

This article investigates the current scientific opinion about the nature of tax policy in the sphere of foreign economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Сьогодні в умовах інтеграційних процесів кожної держави світу зовнішньоекономічна діяльність є одним із найважливіших напрямків їх розвитку. Завдяки їй забезпечується покриття потреб країн світового співтовариства у сировині, матеріалах, паливі, енергоносіях, машинах, обладнанні та устаткуванні, товарах широкого вжитку, послугах. [2, с. 7] Також неможливо уявити бізнес без здійснення зовнішньоекономічної діяльності, яка дає змогу підприємствам самостійно обирати зовнішній ринок, іноземного партнера, номенклатуру товару для експортно-імпортних операцій, визначити ціну та вартість контракту, обсяги й терміни поставки.

В Україні за останні роки, погіршився стан зовнішньоекономічної діяльності, що, в свою чергу, впливає на розвиток національної економіки. Так, з 2006 року і на сьогодні коефіцієнт покриття імпорту (експортом) складає 0,9 одиниць, хоча нор-

мативне його значення "1". Сальдо зовнішньоторговельної діяльності за той же період є від'ємним:

— у 2006 році склало (-3068) млн дол. США;
— у 2007 році склало (-8152) млн дол. США;
— у 2008 році склало (-14350) млн дол. США;

— у 1 півріччі 2009 року склало (-1169) млн дол. США.

Крім того, низький рівень інвестицій у країну також не є сприятливим, про що свідчить динаміка частки прямих іноземних інвестицій у ВВП України (див. табл. № 1).

Аналіз динаміки частки прямих іноземних інвестицій у ВВП України від 12,4% у 2000 році до 19,8% у 2008 році показує, що інвестиційна активність у зовнішньоекономічній діяльності в державі на низькому рівні. Разом з тим, обсяг прямих іноземних інвестицій за останні вісім років зріс майже у 9,2 рази. Варто зауважити, що світовий досвід визначає межу питомої ваги прямих іноземних інвестицій у ВВП у розмірі, більше ніж 25%.

Одним із факторів впливу, який може сприяти розвитку зовнішньоекономічної діяльності, є податкова політика держави. За її допомогою держава не тільки управляє податковою системою країни, але і вирішує конкретні завдання: заохочення внутрішнього виробництва або, навпаки, його обмеження, стимулювання іноземних інвестицій у галузь, яка негайно їх потребує, заохочення експорту, розвиток економічної та соціальної інфраструктури. Тому дослідження податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності набуває особливої актуальності.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

У наукових працях вітчизняних та іноземних вчених-економістів досить широко розглядаються питання податкової політики. Так, серед зарубіжних вчених варто відзначити праці А. Сміта, Д. Рікардо, І. Озера, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, А. Лаффера, К. Джозефа, Дж. Хау, А. Селдона. До вітчизняних науковців, які займаються проблемами податкової політики, слід віднести В. Вишневецького, А. Крисоватого, А. Соколовську, О. Кириленко, В. Федосова, Ю. Івано-

Таблиця № 1. Динаміка частки прямих іноземних інвестицій у ВВП України за 2000–2008 роки

Роки	Прямі іноземні інвестиції в Україну, млн дол США	ВВП, у млн дол США	Частка прямих іноземних інвестицій у ВВП, %
2000	3865,5	31261,72	12,4
2001	4406,2	38009,34	11,6
2002	5339,0	42392,90	12,6
2003	6657,6	50132,95	13,3
2004	8353,9	64880,62	12,9
2005	16375,2	86142,02	19,0
2006	21186,0	107753,07	19,7
2007	29489,4	142719,01	20,7
2008	35723,4	180335,66	19,8

* Складено автором за даними [3] та [4]

ва, В. Загорського, І. Лютого, П. Мельника, О. Тищенко, А. Шаблісту та ін.

Проте варто зазначити, що серед сучасних наукових досліджень питання податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності практично не розглядаються.

Метою статті є теоретичне обґрунтування економічної сутності податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Будучи явищем многогранним та складним податкова політика є складовою частиною державної економічної політики. Щодо визначення економічної сутності податкової політики немає досі загальноприйнятого тлумачення цього поняття.

Так, В.М. Федосов, В.М. Опарін та Г.О. П'ятаченко визначають, що податкова політика — це діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків, зокрема, з формування державних доходів за рахунок постійних (податків) та тимчасових (позик) джерел, встановлення видів податків, платників, об'єктів, ставок, пільг, термінів і механізму зарахування [5, с. 48—49].

Такі науковці, як О.Р. Романенко [6, с. 124], С.І. Юрій, та Й.М. Бескид [7, с. 46] обґрунтовують, що податкова політика — це діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів до централізованих фондів грошових ресурсів держави. Аналогічну думку, тільки більш розширену, висловлює А.І. Крисоватий, який вважає, що "податкова політика — це діяльність держави у сферах запровадження, правового регламентування та організації справляння податків та податкових платежів, які виступають знаряддям розподілу та перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави" [8, с. 22—23]. Як діяльності держави у сфері встановлення та стягнення податків дає визначення податковій політиці І.А. Золотько [9], О.В. Олійник, І.В. Філон [10].

Крім того, вищезазначені науковці при визначенні податкової політики відображають тільки її фіскальну сторону. Але держава не повинна тільки стягувати податки та податкові платежі лише для формування централізованих фондів грошових ресурсів, а повинна також через податки забезпечувати регулювання економікою в залежності від економічної кон'юнктури.

Г.Ю. Ісаншина трактує податкову політику "як систему дій, які проводяться державою в галузі податків та оподаткування" [11, с. 6]. О.Д. Василик вважає, що податкова політика — це сукупність заходів держави у сфері побудови податкової системи і мобілізації податків до бюджету [12]. Такі визначення податкової політики надавались ще за часів колишнього СРСР та на початковому періоді ринкових реформ в Україні. Частка податків того періоду в дохідній частині зведеного бюджету держави посідала незначне місце. Однак, зараз питома вага податків у доходах бюджету складає 76 %. Разом з тим зростає питома вага податків та податкових надходжень у ВВП країни з 10,7% у 1999 р. до 24% у 2008 р., що свідчить про зростання ролі податкової політики в регулюванні економіки країни. Тому податкова політика повинна виходити за рамки заходів в сфері оподаткування та мобілізації податків до бюджету.

О.Д. Данілов та Н.П. Флісак подають поняття податкової політики вже "як системи заходів, які проводяться урядом країни з вирішення певних короткострокових та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою системи оподаткування країни" [13, с. 46]. А.В. Бодюк взагалі подає визначення податкової політики як формування і застосування затверджених на законодавчому рівні економічних інструментів і відповідних рішень, призначених сприяти зростанню надходження платежів до бюджету, а також врахування змін чинної податкової системи, визначення механізму обчислення, сплати і зарахування платежів до бюджетів. [14, с. 82] В.А. Онищенко зазначає, що податкова політика являє собою систему державних заходів у області регулювання оподаткування [15, с.7]. Даними визначеннями авторами не розкривається сутність податкової політики, а описується механізм оподаткування, інструменти її реалізації. Але справа у тому, що податковий механізм є тільки елементом податкової політики, за допомогою якого здійснюється безпосередньо управління податками.

В.П. Матиненко дає визначення податковій політиці як комплексу заходів у області податкового регулювання, які направлені на встановлення оптимального рівня податкового тиску в залежності від характеру поставлених у даний момент макроекономічних завдань [16, с. 46—51]. Таке трактування податкової політики розкриває сутність тільки однієї складової

податкової політики — як політики податкового регулювання, — а сутності політики податкових доходів у визначенні немає.

В.В. Копейчиков робить акцент на діяльності вповноважених органів державної влади: "Податкова політика — це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері встановлення та збирання податків та інших платежів, що справляються на території України, місцевих податків, зборів та інших обов'язкових платежів, основних принципів, надання пільг та звільнення від оподаткування" [17]. К.А. Пріб та В.І. Федько зауважують, що податкова політика — це діяльність держави по відношенню до формування доходів бюджетів різних рівнів, регулювання економічних і соціальних процесів шляхом встановлення та стягнення податків, зборів та інших обов'язкових платежів [18, с. 184]. Але регулювання економічних і соціальних процесів здійснюється податковою політикою не тільки встановленням та стягненням податків, а й запровадженням податкових пільг, і це у розвинутих країнах набагато ефективніше, ніж зміна податкових ставок.

О.М. Сердюк, Т.В. Заревчацька дають визначення податковій політиці як системі спрямованих дій та певних економічних, правових і організаційно-контрольних, урядових заходів для досягнення визначених завдань, що стоять перед суспільством за допомогою податкової системи країни [19]. Однак головне, щоб завдання, які визначаються перед суспільством, враховували інтерес усіх суб'єктів податкової системи, а не тільки органів державної влади.

Оригінальне визначення податковій політиці дає Я.В. Литвиненко, який визначає, що це система відносин, які складаються між платником податку і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах господарювання та економічних системах [20, с. 4]. Однак, в податковій політиці визначається не тільки стратегія, а й тактика дій у різних умовах господарювання та економічних системах.

Науковці в сфері оподаткування Ю.Б. Іванов та О.Н. Тищенко [21, с. 13] дають таке ж визначення податковій політиці, як і Я.В. Литвиненко. Але вони ще об'єднують і поняття "податкова політика" з поняттям "бюджетно-податкова політика". На нашу думку, ототожнювати ці поняття немає сенсу, бо у податкової та бюджетної політики відмінні цілі, завдання та механізми реалізації.

В.П. Оршин дає таке визначен-

ня податкової політиці: "Податкова політика держави — інструмент економічної політики, що використовується у якості засобу впливу на економіку". [21, с. 12] Однак, податкова політика є складовою державної економічної політики, а інструментом вона є у державному регулюванні економікою.

Варто відзначити, що в Господарському кодексі України надано нормативне значення державної податкової політики, а саме: "податкова політика — спрямована на забезпечення економічно обгрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів". [22, с. 9] Дане визначення далеко не співпадає з реаліями нашої держави.

Найбільш цікаве, на наш погляд, розкриває поняття податкової політики А.П. Чередніченко: "Податкова політика — це система дій, які здійснюються державою з метою регулювання економіки та наповнення бюджету, що втілюється через оподаткування: конкретні види податків, базу оподаткування, об'єкти оподаткування, ставки оподаткування, визначення кола платників податків, податкові пільги та контроль за справлянням податків" [23, с.16]. Автор розглядає формування податкової політики за двома взаємопов'язаними методологічними напрямками, тобто система дій, яка здійснюватиметься державою у сфері оподаткування буде направлена на формування централізованих фондів грошових ресурсів або вирішення фіскальних завдань держави та регулювання економіки держави.

Однак, багато фахівців у області економіки визначають податкову політику як систему заходів або дій та як діяльність держави. На нашу думку, коректніше було б стверджувати, що податкова політика — це, перш за все, складова державного управління економікою. Бо при визначенні податкової політики необхідно виходити спочатку з поняття "політика".

Згідно філософського довідника за редакцією І.Т. Фролова, політика (грец. politike — мистецтво управління державою) — це діяльність, пов'язана з відносинами між класами, націями, соціальними групами, ядром якої є завоювання, утримання та використання державної влади [24, с. 370].

Проаналізувавши наведені наукові твердження вчених, спробуємо

дати власне визначення податкової політиці.

Отже, податкова політика є складовою економічної політики та інструментом економічних методів державного регулювання економікою, що забезпечує розвиток національної економіки в залежності від її економічної кон'юнктури через механізм оподаткування.

Теоретико-методологічний аналіз економічної сутності податкової політики показав, що більшість науковців надають загальне визначення податкової політиці. Але майже ніхто не визначає податкову політику в сфері зовнішньоекономічної діяльності, бо ця сфера діяльності нашої держави має свої особливості.

Таким чином, податкова політика в сфері зовнішньоекономічної діяльності має бути, в першу чергу, направлена на регулювання зовнішньоекономічної діяльності в країні, тобто сприяти формуванню позитивному платіжному балансу для створення сприятливих умов розвитку національного виробництва, регулювання конкурентного впливу іноземних товарів на вітчизняний ринок, захисту окремих галузей економіки від іноземних виробників, які можуть привести їх до збитковості, залученню іноземних інвестицій в країну, сприяти щодо не застосування міжнародних санкцій до країни-експортера. А вже потім, вона повинна забезпечувати наповнення бюджету нашої країни.

Література:

1. Афоризми: [електронний ресурс]. — Режим доступу: www.aforisimo.ru
2. Хомутенко В.П. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник / В.П. Хомутенко, В.В. Немченко, І.С. Луценко. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 474 с.
3. Державний комітет статистики України [електронний ресурс]. — режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Національний банк України: [електронний ресурс]. — Режим доступу: bank.gov.ua
5. Податкова система України: Підручник / [Федосов В.М., Опарін В.М., П'ятаченко Г.О. та ін.]; за ред. В.М. Федосова. — К.: Либідь, 1994. — 463 с.
6. Романенко О.Р. Фінанси: підручник / Олена Романівна Романенко. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 312 с.
7. Юрій С.І. Бюджетна система України: навчальний посібник / С.І. Юрій, Й.М. Бескид. — К.: НІОС, 2000.
8. Крисоватий А.І. Податкова політика України: концептуальні за-

сади теорії і практики: дис. ... доктора економічних наук: 08.04.01 / Крисоватий А.І. — К., 2006. — 438 с.

9. Золотко І.А. Податкова система: навч. посіб. / І.А. Золотко. — К.: КНЕУ, 2004. — 203 с.

10. Олійник О.В. Податкова система: навчальний посібник / О.В. Олійник, І.В. Філон. — Київ: Центр навчальної літератури, 2006. — 456 с.

11. Ісаншина Г.Ю. Податковий менеджмент: навч. посібник / Галина Ю.І. — Київ: ЦУЛ, 2003. — 260 с.

12. Василик О.Д. Податкова система України: навчальний посібник / О.Д. Василик. — К.: ВАТ "Поліграфкнига", 2004. — 478 с.

13. Данілов О.Д. Податкова система і шляхи її реформування: навч. посібник / О.Д. Данілов, Н.П. Флісак. — К.: Парламентське видавництво, 2001. — 323 с.

14. Бодюк А.В. Податкова політика: шляхи її реалізації / А.В. Бодюк // Фінанси України. — 2002. — № 2. — С. 82.

15. Онищенко В.А. Податковий контроль (основи організації) / В.А. Онищенко. — К.: Ред. журн. "Вісник податкової служби України", 2000. — 432 с.

16. Матиненко В.П. Податкова політика України та її вдосконалення з метою активізації інвестиційної діяльності // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 2. — С. 46—51.

17. Копейчиков В.В. Правознавство [електронний ресурс]. — Режим доступу: www.pravoznavec.com.ua/books/litter/32%CA/1941

18. Приб К.А. Податкова система України термінологія і формування основних положень: навч. посіб. / К.А. Приб, В.І. Федько. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 320 с.

19. Сердюк О.М. Податкова система (практикум): навчальний посібник для вузів / О.М. Сердюк, Т.В. Заревчацька. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 328 с.

20. Литвиненко Я.В. Податкова політика: навч. посіб. / Я.В. Литвиненко. — К.: МАУП, 2003. — 224 с.

21. Иванов Ю.Б. Современные проблемы налоговой политики: учебное пособие / Ю.Б. Иванов, А.Н. Тищенко. — Х: ИД "ИНЖЕК", 2006. — 328 с.

22. Хозяйственный кодекс Украины. — Х.: ООО "Одиссей", 2003. — 323 с.

23. Чередніченко А.П. Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України: монографія / А.П. Чередніченко. — К.: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2005. — 204 с.

24. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1987. — 590 с.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2009 р.